

LEERTEORETIESE BASIS VAN DIE ANDRAGOGIE

C.J.A. SIMPSON

*N.H. Gemeente
Randburg*

B.C. LESSING

*Departement Menslike Hulpbronbestuur
Randse Afrikaanse Universiteit*

ABSTRACT

Learning theory basis of andragogy. A cursory glance at andragogy creates the impression that humanistic learning theory plays an all encompassing role in the learner centered approach andragogy espouses. A closer look, however, reveals that Knowles (1973), after having made an intensive study of learning theory, created an extensive framework within which human resource development can take place. The fact that Knowles attracted critique from different areas, led to a need to ascertain the role different learning theories, if any, played in the emergence of andragogy. Having looked at the assumptions displayed by the andragogical approach, as well as a comparison of different learning theories and their connection with andragogy, it became clear that andragogy contains elements of various learning theories in an adapted way. These adaptations resulted in an approach to adult education in which learners are given the opportunity to be part of the learning process in such a way that they themselves contribute to the development which takes place.

OPSOMMING

Met 'n eerste oogopslag wil dit voorkom asof humanistiese leerteorie 'n oorheersende rol in die leerdergesentreerde benadering van andragogie speel. By nadere ondersoek blyk dit egter dat Knowles (1973), na 'n deeglike studie van verskillende leerteoretiese beginsels, 'n omvangryke raamwerk geskep het waarbinne, aan die hand van verskeie aangepaste leerteoretiese beginsels, menslike hulpbronontwikkeling kan plaasvind. As gevolg van die feit dat Knowles vanuit verskillende oorde kritiek op die lyf geloop het, is besluit om die rol wat verskillende leerteorieë in andragogie speel, te bestudeer. Dit blyk dat andragogie nie net elemente van verskillende leerteorieë bevat nie, maar dat toepaslike aspekte van die teorieë wat ondersoek is, benut en aangepas is om 'n geïntegreerde benadering te bewerkstellig waarin veral volwassene-leerders by leergeleenthede en hulle selfontwikkeling betrek word.

Die term "andragogie"* het teen die middel van die negentiende eeu op die toneel van opleiding en ontwikkeling verskyn toe 'n Duitser, genaamd Alexander Kapp, dié term in 1835 gebruik het (Lessing, 1982, p. 104). Volgens Davenport (1987, p. 17) was die gebruik daarvan kortstondig en het die term, nadat dit jarelank in onbruik was, weer in 1921 in Europa aandag begin kry. Sedert 1921, toe Van Enchevort die term "andragogie" in Holland begin gebruik het, het die benutting daarvan na ander dele van Europa versprei (Lessing, 1982, p. 104). Die term word sedert die begin van die sestigerjare ekstensief in Frankryk, Holland en veral Joego-Slawië gebruik (Davenport, 1987, p. 17).

In die dispuut oor wie die eintlike "vader" van die term "andragogie" in die Verenigde State van Amerika is, huldig Davenport en Davenport (1985, p. 4) die mening dat Lindeman en Anderson hiervoor kwalifiseer omdat hulle reeds so ver

terug as 1926 dié term in 'n besprekingsartikel gebruik het. Brookfield (1986) skenk ook aandag aan die genoemde bespreking en verleen heelwat steun aan dié oortuiging met die volgende opmerking:

"... Anderson and Lindeman (1927) declared andragogy to be 'the true method of adult learning' and viewed the attainment of adulthood as marked by a growing awareness of self and a readiness to make existential choices" (p. 91).

Daarbenewens beskou Brockett (1987, pp. 114-115) Lindeman se boek, "The meaning of adult education", wat in 1926 verskyn het as 'n klassieke werk waarin die invloed van Dewey (1859-1952) se opinies oor volwassene-ondererrig duidelik te bespeur is. Knowles (1987, p. 169) maak ook van hierdie boek melding as hy sê dat Lindeman reeds in 1926 tot die slotsom gekom het dat die pedagogiese model, as sodanig, nie op volwassenes van toepassing gemaak behoort te word nie. Die rede blyk voor die handliggend te wees as Grabowski (1981, p. 109) se opmerking dat leerders in die pedagogiese model 'n passiewe rol in die kies van leerinhoud, strukturering van leergeleenthede en die evaluering van die leerervarings speel, as uitgangspunt geneem word.

Daar is egter ook baie skrywers wat Knowles as die "vader" van andragogie in die Verenigde State van Amerika beskou, naamlik Cross (1981), Darkenwald en Merriam (1982), Laird (1985) en Wlodkowski (1985). In die lig daarvan dat Knowles later as Lindeman en Anderson gepubliseer het, moet dié eer

* Andragogie word beskou as 'n sinoniem vir volwassene-opvoeding terwyl andragogiek die dissipline beskryf.

noodwendig aan hulle toegeken word (Davenport & Davenport, 1985, pp. 4-5).

Daar word egter algemeen aanvaar dat Knowles (1973; 1977; 1984; 1986; 1987) die andragogiese beginsels, soos dit tans bekend is, uitgewerk, uitgebou, verfyn en gepopulariseer het (Cross, 1981, p. 222). Wlodkowski (1985, p. 6) byvoorbeeld, is die mening toegedaan dat Knowles die "teorie oor andragogie" ontwikkel het, terwyl iemand soos Kolb (1984, p. 11) Knowles aanhaal as hy na die revolusie wat op die terrein van menslike hulpbronontwikkeling ontstaan het, verwys.

AARD EN OMVANG VAN DIE KRITIEK TEEN ANDRAGOGIE

Andragogie verkeer tans in die spervuur van kritiek uit verskillende oorde. Aangesien Knowles vir 'n lang tyd die toneel op die terrein van die andragogie oorheers het, is dit begryplik dat nuwe toetreders tot die veld hulle kritiek direk teen sy werk en uitgangspunte gerig het. So byvoorbeeld, huldig Davenport (1987, p. 19) die mening dat daar 'n gebrekkige teoretiese begroning by Knowles (1978) se andragogiese benadering te bespeur is. Die gebrek wentel om die feit dat die twee vernaamste kriteria vir teoriebou, naamlik 'n verklaring en voorspelling van die uiteindelijke gedrag wat behoort te manifesteer, in Knowles (1978) se andragogie ontbreek. Hartree (1984, p. 209) se hoofbeswaar teen Knowles se benadering fokus op die afwesigheid van 'n samehangende bespreking van die ter sake dimensies van leer soos vanuit 'n psigologiese oogpunt gesien. Daarbenewens bestaan daar volgens Hartree (1984, p. 209) ook geen epistemologiese verrekening in die beredenering van Knowles ten opsigte van sy andragogie nie.

Brookfield (1986, pp. 92-101) het dit enersyds teen die ongekwalifiseerde aanname van andragogie dat alle volwassenes inherent oor "self-gerigtheid" beskik. Jarvis (1987, p. 9) spreek hom veral teen die gebrek aan empiriese bewysgronde van andragogie uit. Daarbenewens beklemtoon Jarvis (1987, p. 49), net soos Brookfield (1986), dat volwassenes deur 'n hele aantal bykomende faktore soos agtergrond, sosiale omstandighede en persepsies, tradisionele oortuigings en waardesisteme beïnvloed kan word.

Op die keper beskou, is al die bogenoemde kritiek van uiteenlopende aard, nie sonder meer ongegrond nie, veral omdat andragogie as gekonseptualiseerde term nie na behore uitgespel is nie (Pratt, 1988, p. 160). So word daar byvoorbeeld, in die konteks van menslike hulpbronontwikkeling, na andragogie verwys as 'n selfstandige wetenskap of tegnologie (Knowles, 1977, p. 38), 'n opvoedingsmodel of sisteem van konsepte (Knowles, 1984, pp. 8-9), terwyl Laird (1985, p. 127) en Cross (1981, p. 220) van 'n teorie praat. Wlodkowski (1985, pp. 12-15; 217) tipeer andragogie as 'n benadering of teorie, terwyl Davenport en Davenport (1985) opmerk "... perhaps his greatest contribution, was Knowles' great ability to popularize andragogy as a legitimate theory, model or method in adult education" (p. 5).

Hierdie verwarrende uiteenlopende versameling van menings, opinies, uitgangspunte en oortuigings ten opsigte van andragogie het sekerlik daartoe bygedra dat 'n artikel soos Davenport (1987) se "Is there any way out of the andragogy morass?" verskyn het. Daar bestaan derhalwe 'n legitieme behoefte om andragogie leerteories te verklaar, teoreties te orden en wetenskaplik te herdefinieer (Davenport, 1987, p. 18).

LEERTEORETIESE BEOORDELING

Andragogie opereer veral op die vlak van leer- en ontwikkelingsgeleenthede vir volwassenes. Op die oog af lyk dit asof die aannames wat by die andragogie ter sprake kom, vanuit 'n humanisties leerteoretiese vertrekpunt ontstaan. Tabel 1 toon die uitgangspunte van andragogie ten opsigte van 'n aantal onderwerpe aan.

TABEL 1
UITGANGSPUNTE VAN ANDRAGOGIE

UITGANGSPUNTE VAN ANDRAGOGIE TEN OPSIGTE VAN
<p>LEERDERS</p> <p>Beskou leerder as selfstandig, respekteer sy menswaardigheid. Tree nie voorskriftelik op nie en gee redes waarom leerinhoud gedek moet word. Toon nut van leerinhoud aan en spel toepaslikheid uit. Spel verwagtinge en kriteria vir evaluasie uit. Klaar tempo van leer uit.</p>
<p>ERVARING VAN LEERDERS</p> <p>Erken die rol van ervaring, respekteer en benut leerders se ervaring as 'n bron van kennis. Koppel nuwe leerinhoud waar moontlik, aan bestaande ervaring. Wend beginsels van ervaringsleer aan.</p>
<p>LEERGEREEDHEID VAN LEERDERS</p> <p>Leergereedheid van leerders word grootliks bepaal deur behoeftes aan nuwe bevoegdhede om tred te hou met die uitdagings van werk en lewe; oplossings vir probleme; voltooiing van vereistes vir bevordering; verbreiding van kennis; erkenning; beter prestasievermoë; verdere toepaslike ontwikkeling en rolvervulling.</p>
<p>ORIËNTASIE TOT LEER</p> <p>Volwassene-leerders aanvaar vrywillig gesagsverhoudinge, is probleem-, taak- en prestasiegesentreerd, stel belang in persoonlike ontwikkeling, wil toepaslike dinge leer en soek terugvoer. Verder is hulle praktykgerig, bereid om opdragte uit te voer en gewillig om leerkontrakte aan te gaan.</p>
<p>MOTIVERING</p> <p>Motivering is te danke aan intrinsieke behoeftes soos werksbevrediging, beter rolvervulling, selfaktualisering, beter lewenskwaliteit en verbetering van die selfbeeld. Daarnaas speel die vervulling van ekstrinsieke behoeftes soos erkenning, bevordering, verbetering in salaris en die verkryging van voordele 'n rol in mense se motivering om te leer.</p>
<p>EVALUERING</p> <p>Leerders wil by evaluering betrek word, daarom word self-evaluering hoog geag. Kriteria vir evaluering moet duidelik uitgespel en bekend wees. Kommentaar kan op uitslae gelewer word. Evalueer of doel en doelwitte bereik is. Deelname in opstel van evalueringstipe skep medeverantwoordelikheid vir verwagte prestasie.</p>
<p>HULPMIDDELS EN TEGNIEKE</p> <p>Namate leerders verantwoordelikheid vir leer aanvaar, verlaag die behoefte aan lesings, videos en gedikteerde notas en ontwikkel hulle die behoefte aan groepsbesprekings, groeptake, terugvoergeleenthede, rolspel en praktiese oefeninge waarin teorie en praktyk gekoppel word, bestaande bevoegdhede benut word en die bereiking van doelwitte gedemonstreer word.</p>
<p>DOEL EN DOELWITTE</p> <p>Klem val op die leerproses deur middel van die uitspel van algemene doelstelling, terminale doelwitte, subdoelwitte, leerdoelwitte, persoonlike doelwitte, integrering van teorie en praktyk en die evaluering van nuwe bevoegdhede in die praktyk.</p>

By nadere ondersoek blyk dit egter dat andragogie nie net elemente van humanistiese leerteorieë bevat nie, maar dat elemente van verskeie ander leerteorieë ook 'n rol in die leerdagesentreerde benadering van andragogie speel. Naas die inherente kenmerke van 'n humanistiese leerteoretiese

benadering, speel elemente van kognitiewe leerteorie sowel as aangepaste beginsels vanuit die assosianisme 'n rol binne die breë perspektief wat andragogie verteenwoordig. Aan die hand van Tabel 2 word die ooreenkomste en verskille tussen 'n viertal leerteorieë uiteengesit, terwyl Tabel 3 'n vergelyking van Andragogie met die genoemde leerteorieë aantoon.

TABEL 2
OOREENKOMSTE EN VERSKILLE IN
LEERTEORETIESE BENADERINGS

	ASSOSIANISTIES	FUNKSIONALISTIES	KOGNITIEF	HUMANISTIES
B E S K O U I N G	Leer is die gevolg van ervarings as respons op stimuli.	Leer is die gevolg van 'n drang om te oorleef; dit geskied binne die omgewing waar die ervaring plaasvind.	Leer vind plaas as gevolg van 'n herorganiserings van kognitiewe velde.	Leer vind plaas wanneer geleentheid tot self aktualisering gebied kan word.
L E E R D E R	Leerder nie verantwoordelik vir leer; klem val op memorisering; leerder reageer op stimuli wat verskaf word.	Leerder nie verantwoordelik vir leer; leer vind ongestruktureerd plaas; leer vind toevallig plaas.	Opleier is verantwoordelik om leerder by leerproses te betrek.	Leerder het eie waardes en behoeftes; bepaal self belangstellings. Verantwoordelik.
E R V A R I N G	Vorige ervaring word vermy of uitgeskakel sodat nuwe stimuli nuwe response ontlok.	Vorige ervaring word aangewend om spesifieke aksies uit te voer; ervaring word aangewend ter wille van oorlewing.	Interne faktore word in ag geneem en ervarings aangewend om waarnemingsgestalte te gee.	Put uit eie ervaring en soek aanvaarding daarvan. Ervaring bepaal persepsies.
G E R E E D H E I D	Vlak en intensiteit van stimuli bepaal die leerder se respons; behoefte aan bevoegdheid speel nie 'n groot rol nie; afhanklik van stimuli.	Leerder nie noodwendig leergereed nie; probeer 'n antwoord vind op probleme wat tydens 'n situasie opduik sodat oorleef kan word.	Benut ervaring saam met gegee leerinhoud om probleme kreatief op te los en/of inligting toe te pas.	Leer as die behoefte bestaan: intrinsiek sowel as ekstrinsiek en neem die verantwoordelikheid daarvoor.
O R I Ë N T E R I N G	Respons op stimuli die dryfkrag. Nie voorsiening vir 'n ingesteldheid tot taakgerigheid of probleemoplossing nie.	Oorlewing is die enigste oriëntering soos en wanneer 'n situasie opduik.	Bestaande kennisies en die omgewing oriënteer die leerder. Geheuespore in brein bied basis om te leer.	Streef na vervulling van behoeftes. Soek na aanvaarding. Wil ontwikkel tot volle potensiaal.
M O T I V E R I N G	Geen ruimte vir intrinsieke motivering nie; straf en beloning speel wel 'n rol in die ontloking van gewenste response.	Korrekte aksie verseker beloning; beloning van sukses dien as verdere motivering om korrekte aksies uit te voer.	Ekstrinsieke en intrinsieke motiverings beïnvloed leer wat plaasvind.	Intrinsieke motivering. Wil suksesvol wees en homself bewys. Wil deur ander aanvaar word.
O M G E W I N G	Assosiasie met omgewing wek respons.	Verskynsels en die betrokke verwantskappe word in ag geneem. Skep 'n omgewing waarbinne ervaring sinvol aangewend kan word.	Interpreteer aard en realiteit met die klem op kreatiewe oplossings.	Klimaat waarbinne leer plaasvind beïnvloed betrokkenheid.

TABEL 3
VERGELYKING VAN ANDRAGOGIE MET LEERTEORIEË

	LEERTEORETIESE BEGINSELS	BEGINSELS VAN ANDRAGOGIE
A S S O S I A N I S T I E S	<p>Leer is die gevolg van die respons op 'n bepaalde stimulus.</p> <p>Die assosiasie tussen die stimulus en die respons veroorsaak dat dieselfde gedrag plaasvind sodra soortgelyke stimulus-respons patrone aangebied word.</p> <p>* Rol wat verstand speel, word buite rekening gelaat.</p>	<p>Stimulus – leerder – respons.</p> <p>Leer vind plaas wanneer die leerder insien dat dit wat geleer, gedoen en beoefen moet word, 'n verwantskap het met die praktyk.</p> <p>Leerders raak betrokke as hulle weet wat hulle moet leer.</p> <p>Skep leerklimate wat leer bevorder.</p>
F U N K S I O N A L I S T I E S	<p>Leer vind plaas as gevolg van die verband wat daar tussen 'n organisme se verstandelike prosesse en en sy aanpassing in en met sy omgewing bestaan.</p> <p>Vorige ervarings oefen 'n invloed uit op gedrag.</p> <p>Drang op oorlewing speel 'n rol in leer wat plaasvind; korrekte aksies word beloof.</p> <p>* Rol van verstand word in ag geneem.</p>	<p>Stimuleer leerders deur 'n omgewing te skep waarbinne vorige ervarings sinvol aangewend kan word.</p> <p>Leergeleentheid is taakgerig met oog op probleemoplossing.</p> <p>Leerders raak betrokke as hulle weet waarom hulle moet leer en die verband tussen teorie en praktyk insien.</p> <p>Positiewe terugvoer dien as stimulerings tot leer.</p>
K O G N I T I E W E	<p>Hou rekening met kennisies en persoonlikheidsamestelling van die mens, sy denkprosesse en besluitnemingsvermoë.</p> <p>Leer is die gevolg van 'n herorganiserings van kognitiewe velde wat nuwe persepsies skep.</p> <p>* Rol van denkprosesse word beklemtoon.</p>	<p>Neem ervaring van leerder in ag, gee aandag aan oriëntering tot leer en skep leeromgewing wat leer bevorder.</p> <p>Skep struktuur vir leerderdeelname en -verantwoordelikheid.</p>
H U M A N I S T I E S	<p>Holistiese konsep van lewensruimte; som-totaal van ervarings en sosiale agtergrond; waarde van individu; en respek vir uniekheid en potensiaal word beklemtoon.</p> <p>Bevorder verantwoordelikheid van leerder met oog op selfaktualisering.</p> <p>* Rol van internalisering word uitgewys.</p>	<p>Benut ervaring van leerders en bevorder leerderbetrokkenheid deur gesamentlike en selfevaluering.</p> <p>Beklemtoon verantwoordelikheid vir leer.</p> <p>Geleentheid vir kreatiwiteit.</p> <p>Ontwikkeling van self word benadruk.</p>

GEVOLGTREKKING

Die leerder-gesentreerde benadering wat deur andragogie as onderliggende beginsel uitgespel word, kan sonder teenpraak uit die humanistiese leerteoretiese beginsels afgelei word. Dié onderliggende filosofie word egter binne die raamwerk van volwassene-onderdig met die oog op menslike hulpbronontwikkeling breër gesien as blote selfaktualisering van die individu. Dit gaan eintlik om ontwikkeling van die individu se persoonlike doelwitte in samehang met 'n hele aantal ander veranderlikes wat uit die individu se ervaringswêreld as werknemer 'n rol speel. Om dié rede praat Knowles (1973, pp. 102-103) van 'n andragogiese menslike hulpbronontwikkelingsmodel. Die klem val veral op selfgerigte navraag in die soeke na ontwikkeling van die self en die bevrediging van behoeftes wat in hierdie soeke na vore tree. Om hierdie behoeftes vanuit 'n onderrigssituasie te bevredig, vereis meer as die benadering en beginsels wat deur die humanistiese leerteorieë voorgestel en aangebied word. Om hierdie rede het andragogie heelwat meer as humanistiese leerteoretiese beginsels om die lyf as wat daar op die oog af sigbaar is.

Leerteorieë word deur verskillende geleerdes in wyduiteenlopende kategorieë geplaas. Knowles (1973, p. 16) verdeel leerteorieë op 'n ietwat vereenvoudigde wyse in twee breë kategorieë, naamlik die stimulus-responsgroep en kognitiewe leerteorie. Dié verdeling het moontlik daartoe aanleiding gegee dat kritici soos Hartree (1984), Davenport (1985; 1987) en Jarvis (1987) Knowles van 'n gebrekkige teoretiese onderbou in die formulering van sy andragogie kon beskuldig. Daar moet nietemin toegegee word dat Knowles (1973) 'n deeglike studie van leerteorieë gemaak het en dat aan sy reg op seleksie en interpretasie die nodige eerbied verleen behoort te word.

Soos blyk uit Tabel 3 vertoon andragogie 'n hele aantal aspekte wat uit verskillende leerteoretiese oorde verkry is. Leerbeginsels van verskillende leerteorieë is egter nie sondermeer ooreenstemmend en aangewend nie, maar is op 'n geïntegreerde wyse saamgevoeg. Ongelukkig het Knowles (1973) nêrens die keuses wat hy uitgeoefen het, gemotiveer nie. Die indruk bestaan dat Knowles (1973) gaandeweg vanweë sy eie ervaring in die praktyk en sy kennis van leerteorieë 'n bepaalde aanslag of filosofie ontwikkel het om met volwassenes in 'n onderrigsituasie besig te wees. Vanuit 'n raamwerk waarbinne 'n aantal aannames in ag geneem is, het hierdie aanslag, wat as andragogie bekend staan, bepaalde vrugte afgewerp. Alhoewel Knowles (1970; 1973; 1984; 1987) telkens pogings aangewend het om die redes vir sy sukses te verklaar en wetenskaplik te begrond, lyk dit vanweë die heersende kritiek asof hy tot op hede nie volkome daarin geslaag het nie. Die gebrek aan 'n sistematies beredeneerde en wetenskaplike verantwoordende werkstuk uit sy pen het daartoe gelei dat daar nie duidelikheid bestaan oor wat die werklike leerteoretiese basis van andragogie is nie. Alle ander pogings van of ondersteuners of kritici van andragogie sal noodwendig beskou moet word as 'n poging om te verklaar watter leerteorie of -teorieë ten grondslag van andragogie lê. Op sy heel beste sal so 'n poging slegs die persepsies van die outeur daarvan verteenwoordig.

SLOTSOM

Die slotsom waartoe gekom kan word, is dat andragogie 'n baie breë perspektief van onderrigmoontlikhede verteenwoordig omdat elemente van verskeie leerteorieë daarin teruggevind kan word. Andragogie verteenwoordig dus nie net grepe uit die Humanistiese leerteorieë nie, maar bevat ook elemente van Kognitiewe leerteorie sowel as aangepaste beginsels van beide die Funksionalisme en Assosiasisme. Dit wil dus voorkom asof daar wel in leerteoretiese verband ten opsigte van andragogie gepraat kan word, omdat andragogie 'n breë leerteoretiese raamwerk verteenwoordig waarbinne menslike inuipronontwikkeling aangepak kan word. Die andragogiese beginsels, soos beliggam in die andragogiese raamwerk waarbinne al dié aspekte figureer, maak dit moontlik dat andragogie 'n breër teikenbevoiking as net volwassene-leerders kan hê. Trouens, die andragogiese beginsels kan sekerlik ook met vrug op ander terreine van opleiding en ontwikkeling aangewend word.

Binne die leerteoretiese raamwerk wat andragogie bied, kan fasiliteerders van leer, aan die hand van die gestelde uitgangspunte (kyk Tabel 1), leergeeentehede so bestuur dat leerders die geeentheid kry om nuwe perspektiewe te ontdek, bydraes vanuit hui eie ervaring en agtergrond te lewer, ontwikkeling te ondergaan en self te evalueer wat hulle bykomend geleer het.

VERWYSINGS

- Brockett, R.G. (1987). 1926-1986: A retrospective look at selected adult education literature. *Adult Education Quarterly*, 37(2), 114-121.
- Brookfield, S.D. (1986). *Understanding and facilitating adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Cross, K.P. (1981). *Adults as learners: increasing participation and facilitating learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Darkenwald, G.G., & Merriam, S.B. (1982). *Adult education: foundations of practice*. New York: Harper & Row.
- Davenport, J., & Davenport, J.A. (1985). Andragogical-pedagogical orientations of adult learners: research results and practice recommendations. *Lifelong Learning*, 9(1), 6-8.
- Davenport, J., & Davenport, J.A. (1985). Knowles or Lindeman: Would the real father of American andragogy please stand up? *Lifelong Learning*, 9(3), 4-5.
- Davenport, J. (1987). Is there any way out of the andragogy morass? *Lifelong Learning*, 11(3), 17-20.
- Grabowski, S.M. (1981). Continuing education in the professions. In S.M. Grabowski & Associates (Eds.), *Preparing educators for adults*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Hartree, A. (1984). Malcolm Knowles' theory of andragogy: a critique. *International Journal of Lifelong Education*, 3(3), 203-210.
- Jarvis, P. (1987). *Adult learning in the social context*. New York: Croom Helm.
- Jarvis, P. (1987). Malcolm Knowles. In P. Jarvis (Ed.), *Twentieth century thinkers in adult education*. New York: Croom Helm.
- Knowles, M.S. (1973). *The adult learner: a neglected species*. Houston, Texas: Gulf.
- Knowles, M.S. (1977). *The modern practice of adult education: andragogy vs. pedagogy*. (8th ed.). New York: Association Press.
- Knowles, M.S. (1983). The nature and process of adult development. In M. Tight (Ed.), *Education for adults*. London: Croom Helm.
- Knowles, M.S. (1984). *Andragogy in action*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Knowles, M.S. (1986). *Using learning contracts*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Knowles, M.S. (1987). Adult learning. In R.L. Craig (Ed.), *Training and development handbook*. (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Knowles, M.S. (1987). Enhancing HRD with contract learning. *Training and Development Journal*, 41(3), 62-63.
- Kolb, D.A. (1984). *Experiential learning*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Laird, D. (1985). *Approaches to training and development*. (2nd ed.). Reading, MA.: Addison-Wesley.
- Laird, D. (1986). The universality of uniqueness. *Training*, 23(2), 57-58.
- Lessing, B.C. (1982). *Die rol van die opieier van die Swart werker in Suid-Afrika: 'n bedryfsielkundige studie*. Ongepubliseerde D.Com proefskrif, RAU.
- Podeschi, R.L. (1987). Andragogy: proofs or premises? *Lifelong Learning*, 11(3), 14-16.
- Pratt, D.D. (1988). Andragogy as a relational construct. *Adult Education Quarterly*, 38(3), 160-172.
- Wlodkowski, R.J. (1985). *Enhancing adult motivation to learn*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Wlodkowski, R. (1985). Stimulation. *Training and Development Journal*, 39(6), 38-43.